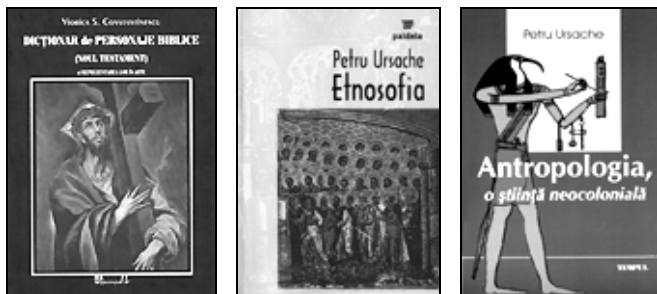

Puterea modelelor: de la tradițional la modern

Viorica S. Constantinescu, *Dicționar de personaje biblice (Noul Testament) și reprezentările lor în arte*, Iași, Editura Universitas XXI, 2005, 98 p. + 30 planșe

Petru Ursache, *Etnosofia*, București, Editura Paideia, 2006, 256 p.

Petru Ursache, *Antropologia, o știință neocolonială*, Iași, Editura Timpul, 2006, 342 p.

Volumul *Dicționar de personaje biblice (Noul Testament) și reprezentările lor în arte* face pendant cu *Dicționarul de personaje biblice și reprezentările lor în artă* (în colaborare cu Baruch Tercatin, București, Editura Hasefer, 2002). Atenția autoarei se oprește de această dată asupra personajelor nou-testamentare, privite în dubla lor ipostază: *modele spirituale – modele artistice*. Dacă în precedentul volum prezentarea teologică a personajelor vetero-testamentare este făcută de Baruch Tercatin, cunoscător al tradiției iudaice nu doar prin formația religioasă, ci și prin cea culturală (este autorul unui studiu despre *Înțelepciunea Torei și a Hasidismului*), în prezentul volum, analiza artistică și teologică îi aparține exclusiv doamnei profesor Viorica S. Constantinescu, pentru care, de altfel, spațiul biblic și ecurile sale mistice, cu preponderență cele de tradiție apuseană, constituie un univers familiar (vezi cursurile de *Cultura Bibliei* susținute la Universitatea „Al. I. Cuza” și traducerea *Poeziilor Sf. Teresa de Ávila* într-o ediție bilingvă apărută în 1996 la Editura Institutului European din Iași).

Structura articolelor este similară celei din volumul anterior: etimologia numelui personajului este urmată de locurile scripturistice în care acesta apare; se face mai apoi un scurt istoric al vieții personajului pentru ca, în finalul articolului, să se realizeze un inventar exhaustiv al prezențelor artistice – plastice, muzicale și literare – ale prototipului biblic. În partea teologică, discursul nu mai este însă axat, ca în cazul *Vechiului Testament*, pe genealogia personajului; faptele, evoluția, dar mai ales receptarea personajului ca model în lumea creștină sînt în centrul atenției. De semnalat este grija cu care autoarea ia în discuție manifestarea artistică a personajelor nou-testamentare, începîndu-și analiza de la ceea ce s-ar putea numi proto-semnificația lor, atît cea canonică (cum este cea prezentă în erminii), cît mai ales (și aici stă meritul lucrării) cea ne-canonică, apocrifă, prezentă în diversele legende, mistere ș.a.

Mai sobru în raport cu *Marile figuri ale Bibliei* de Fernand Comte (trad. Mihaela Voicu, București, Humanitas, 1995), dicționarul acesta propune o galerie de figuri biblice neo-testamentare dintre care ies în evidență articolele referitoare la Mîntuitorul Iisus Hristos (pp. 25a-35a), Sf. Ev. Ioan (pp. 35a-41a), Sf. Fecioară Maria (pp. 59a-64a), Sf. Ap. Pavel (pp. 76a-81a) sau la Sf. Ap. Petru (pp. 81a-84a). Constanta tuturor articolelor ar putea fi

analiza pe care autoarea o efectuează, nu atît din punctul de vedere al unei direcții teologice sau al alteia, cît mai ales din perspectiva *personajului-model* surprins în devenirea sa istorică și în diversele ipostasuri în care se „întrupează” în cultura umanității.

„Și, totuși, cine a fost Iisus? – se întreabă Viorica S. Constantinescu. *A fost un personaj istoric, real, sau o existență exemplară, tipică, un personaj mitic? A fost un vindecător, un magician, un proroc, sau a fost într-adevăr Fiul lui Dumnezeu și Fiul Omului în același timp?*” (p. 28b). Răspunsurile vizează, rînd pe rînd, „personajul istoric”, „personajul real”, „personajul” din tradiția iudaică (unde „se observă un fel de complot al tăcerii în jurul persoanei Sale”, p. 29), „personajul” apocrifelor evreiești sau creștine, „personajul” proteic al tradiției islamice („profet, judecător, magician, vrăjitor, vindecător”, p. 30a), „personajul” dogmei hristologice creștine. Cititorul va cunoaște ulterior, sub forma textului sau a imaginilor, alte fațete – relativ tipice – ale aceluiași model („personajul” literaturii patristice din primele secole creștine; „personajul” poemelor mistice ale lui Efreem Sirul, Bernard de Clairvaux, Teresa de Ávila, Juan de la Cruz, Angelus Silesius; „personajul” misterelor ori *Passion*-urilor medievale; „personajul” romanticilor Hölderlin, Novalis, Eichendorf, Eminescu; personajul literar din secolul al XIX-lea, în viziunea lui Balzac, de pildă), precum și cele atipice, specifice literaturii secolului al XX-lea (v. romanele semnate de Fr. Mauriac, N. Kazantzakis, W. Faulkner, C. Aitmatov, J. Saramago). Cel puțin la fel de impresionante sînt și listele privitoare la „ipostasurile” muzicale (secolele XVII-XX) ori plastice ale „personajului” Iisus Hristos, începînd cu primele reprezentări simbolice creștine (peștele, mielul, porumbelul sau rugul de vie), continuînd cu cele bizantine, gotice, renescentiste, baroce, pînă la cele romantice ori moderne.

În mod implicit, volumul de față pune în discuție *imperul modelelor*. Dicționarul de personaje – ca obiect cultural – este o antologie de modele. Personajele biblice urmăresc în existența lor privată ipostazierea unui model: cel christic. Ele însele au conștiința faptului că reprezintă niște modele pentru comunitatea creștină. Discursul dogmatic și cultic al Bisericii este fundamentat pe pildele Fiului și ale ucenicilor Săi. În arta secularizată, deși golite de semnificația spirituală și reinterpretate, figurile biblice își păstrează statutul de modele. Simpla lectură a textului *Dicționarului* poate fi considerată, așadar, și ea, un recurs la modele.

***

Respectînd ritmul propriu al aparițiilor editoriale, prof. univ. dr. Petru Ursache, reputat specialist în estetică, folclorică, etnologie și antropologie culturală al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, oferă publicului cititor încă două titluri de real interes: pe de o parte, *Etnosofia* (București, Editura Paideia, 2006), continuarea unui demers de cunoaștere, analiză și prezentare a mentalității satului românesc tradițional inițiat în *Prolegomene la o estetică a folclorului* (București, Editura Cartea Românească, 1980) și structurat în *Etnoestetica* (Iași, Editura Institutul European, 1998), iar pe de altă parte *Antropologia, o știință neocolonială* (Iași, Editura Timpul, 2006), antologie (în formă finită și organizată după tipicul unui curs universitar) a textelor apărute în cadrul rubricii *Cartea de etnologie* găzduită de revista „Convorbiri literare”.

Despre cele două volume se poate vorbi, fără a cădea în derizoriu, în termenii *puterii și științei*, pentru fiecare text în parte semnificația cuvintelor fiind sensibil alta. Astfel, dacă în *Etnosofia* puterea este izvorîtă din prestigiul cultural al civilizației românești tradiționale, generat, în forma concisă a proverbelor și zicătorilor, de conștiința străveche (știința) situării în rînduiala cosmică, în *Antropologia, o știință neocolonială*, puterea – manifestă în tendința

de suprație a antropologiei culturale/sociale față de toate celelalte discipline socio-umane – vine din conștiința importanței și utilității imediate a disciplinei în plan politic, ca instrument de dominație (prin cunoaștere) a identităților, altele decât cele occidentale.

Etnosofia (*ethnos-sophia*) este termenul preferat, din mai multe motive, de Petru Ursache sintagmei „filosofie populară”. Subiectul cercetat – locuitorul satului românesc tradițional – este un purtător al științei de(spre) viață, dobândită prin experiența sa și cea a predecesorilor. Altfel spus, se face referire mai degrabă la *înțelepciune*, decât la cunoaștere/știință în accepție modernă: „Țăranul din satul tradițional «clasic», luat în totalitate, era considerat *înțelept*, adică avea pregătire pentru fiecare situație de viață, bună-rea, o vorbă aleasă și călăuzitoare” (*Etnosofia*, p. 9). Structura socială a satului tradițional va fi, în consecință, organizată în jurul acelor care sînt considerați depozitarii respectivului tip de cunoaștere, lor/cetei lor fiindu-le rezervată *puterea*: „Deasupra tuturor, în toate vremurile și în orice colectivitate mai însemnată s-a aflat un *aristos* [...], un *înțelept* în adevăratul sens al cuvîntului, cu harul înțelegerii superioare a experienței repetabile. El o transpunea în expresie memorabilă, îi dădea «bun de circulație». [...] De altfel, marile culturi prealfabete au cunoscut ceea ce se numea «societatea înțelepților»” (*idem*, p. 10). Dincolo de indivizii reprezentativi ca atare (efemerii) și de instituțiile în care aceștia erau organizați (transmise din generație în generație), *înțelepciunea* populară în sine s-a perpetuat sub forma tradiției paremiologice: „Așa se nășteau vorbele înțelepte, formulele paremiologice: proverbe, zicători, sentințe. [...] paremiologia noastră este atît de bogată și de diversă, încît ar putea acoperi un întreg set de discipline «filosofice», de la logică la morală, de la estetică la sociologie.” (*idem*, pp. 9-10)

Corpusul lucrării încearcă să discearnă pentru cititorul modern o schiță de organizare a „înțelepciunii populare”, nu atît din perspectiva conținutului trăit de către omul tradițional, cît din aceea a receptării tipului arhaic de gîndire, străin societății contemporane. Vor fi identificate prin urmare o serie de „fenomene ale gîndirii logice” (aspectul agonal, logica faptului concret, ordinea și armonia), un sistem de „cadre” familiale (parteneriatul familial, binecuvîntarea și blestemul, imaginarul relațiilor dintre bărbat și femeie, rudenția) și socio-cosmice (vremea, muncile, imaginarul astral), „legea morală” (dualismul moral și paremiologicul legat de virtuți și vicii), toate concretizate în ceea ce autorul denumește „tipuri de comportament” (religios, moral, estetic) și „etnoștiințe” (etnobotanica, etnolingvistica). Cu alte cuvinte, *Etnosofia* poate fi considerată o încercare de prezentare sistematică/științifică a viziunii de viață care a stat la baza societății românești tradiționale, oferindu-i puterea necesară supraviețuirii istorice.

Cu totul alta este logica volumului *Antropologia, o știință neocolonială*. De astă dată, puterea nu mai este o consecință a cunoașterii (în forma înțelepciunii), ci știința este un atribut al puterii politice, servindu-i nu atît pentru supraviețuire, cît pentru dominație și supunere. Articolul care dă titlul volumului (pp. 66-80) constată apariția, la un interval relativ scurt, pe un țărm și pe celălalt al Atlanticului, a două texte folosite drept ghid de desfășurare a unor anchete de teren, prin „teren” înțelegîndu-se strict teritoriile locuite de popoare și populații „primitive”, „subdezvoltate” ș.a., față de care marile puteri occidentale se simt în continuare direct „responsabile” să le „cunoască” și să le „ajute” în procesul obligatoriu de modernizare. Este vorba de *Manuel d'ethnographie* al lui Marcel Mauss (1947) și de lucrarea lui Franz Boas, *General Anthropology* (1944). Este un truism afirmarea unei legături istorice intime între: științele socio-umane (de tipul etnografiei, etnologiei, antropologiei ori sociologiei) și interesele puterilor coloniale; folclorică și ideologiile politice naționale ale secolului al XIX-lea. Tocmai de aceea, profesorul Ursache

se oprește asupra unei perioade mai recente, cea postbelică, caracterizată în primii ei ani de procesul de decolonizare, textele analizate nefiind altceva decât expresia reacției metropolelor față de mișcările din colonii: „cuprinsurile [...] urmăresc scopuri precise: aculturalizarea, fabricarea de imagini convenabile neocolonialiştilor, dirijismul politic” (*Antropologia, o știință neocolonială*, p. 69). În *Manualul* lui Marcel Mauss influențele ideologice se fac simțite îndeosebi la nivelul discursului și al reperelor folosite în tratarea diverselor probleme „cuprinsul cărții este dominat de capitoul *Tehnologie*, nu neapărat în privința numărului de pagini, ci pentru a se atrage atenția asupra caracterului primitiv al meșteșugurilor, care sînt de fapt niște deprinderi. [...] Un titlu ca *Industrii de protecție și confort* este mai curînd ironic. Ce protecție la niște vietăți care trăiesc în colibe, nu cunosc decât îmbrăcăminte confecționată din împletituri grosolane, asemenea grecilor micenieni, și se hrănesc din cules și vînat?” (*idem*, pp. 69-70). În cazul manualului american situația este și mai clară. Publicat de „Departamentul de război Washington 25, D.C. 11 April” sub patronajul celebrului G. C. Marshall, materialul va fi folosit „ca auxiliar, în scopul unei mai bune orientări educaționale a activităților forțelor armate” (citarea aparține autorului, cf. *idem*, p. 69).

Rod al experienței de o viață, volumele profesorului Petru Ursache încearcă să redescopere punțile ce legau odinioară științele socio-umane de obiectul lor (omul în societate), depășind astfel tendințele de înstrăinare care s-au făcut simțite în ultima vreme. Altfel spus, științei puterii – ca stadiu de disoluție a normalității cunoașterii – i se (pr)opune vechea paradigmă a *înțelepciunii*, expresie vie a puterii științei: „Voi vorbi despre familie și despre societate, despre bine și despre rău, despre prietenie și dușmănie, bucurie și ură, viață și moarte etc. Vreau să arăt ceea ce se știe deja de la înaintași, însă experiența noastră istorică negativă ne obligă adesea să repetăm că societatea tradițională românească, din perspectiva satului «de tip clasic», era echilibrată, robustă, plină de vitalitate, nu anemică, înapoiată, conservatoare, năpădită de vicii, dominată de ură, cum susțin neoproletcultiștii care deformează și politizează cu vădită rea intenție. Fără polemici sterile, se cuvine o replică fermă, pentru că cititorul de azi și de mâine trebuie să pășească din nou pe terenul certitudinii și al adevărului” (*Etnosofia*, p. 11).

Adrian Crupa

Arhetipologia și provocările comparatismului contemporan

Corin Braga, *De la arhetip la anarhetip*, Iași, Editura Polirom, 2006, 289 p.

Volumul de față reprezintă o continuare a celor 10 studii de *arhetipologie* (Editura Dacia, 1999) și a studiului extensiv „*Anarhetipul și sfîrșitul postmodernității*”, publicat în 2003 în „*Observator cultural*” (nr. 165-166 și 167).

După cum însuși autorul afirma într-un interviu („*Anarhetipul, Paradisul interzis și Oniria. Eugenia Bojoga în dialog cu Corin Braga*”, în „*Contrafort*”, nr. 4-5 (138-139) aprilie-mai 2006), cea mai consistentă parte o reprezintă primele (9) capitole: „Cea mai consistentă este poate partea întâi, în care dezvolt o teorie a geografiei simbolice, adică a geografiei care nu este construită, așa cum sîntem noi obișnuiți, după criteriile empirice și pragmatice (care asigură conformitatea

reprezentării grafice cu realitatea fizică), ci după alte criterii, de natură magică, mitică și religioasă, estetică, geometrică și cognitivă, axiologică, psihanalitică sau ideologică. Aceste criterii stau la baza unor hărți (în anexa volumului sînt reproduse cîteva mapamonduri medievale și renescentiste) aberante din punctul nostru de vedere, complet inutilizabile, dar fascinante dacă le înțelegem logica internă. Așa cum în ultimele decade s-a constituit o disciplină numită psihoistorie, la fel ar putea fi concepută o *psihogeografie*, capabilă să pună în evidență fantasmalele ce stau la baza imaginarului cartografic”.

Volumul numără 11 capitole – *Mapamondurile fantastice ale Antichității, Evului mediu și Epocii premoderne; Geografia simbolică. Principiile nonempirice care stau la baza imaginarului cartografic; Rasele monstruoase ale Evului mediu; Psihogeografia; “Gîndirea vrăjită” a exploratorilor; Giordano Bruno. Mistica unitivă a “furiilor erotice”; Calderón de la Barca. Confruntarea dintre ocultismul Renașterii și Contrareformă; De la utopie la antiutopie. Cenzura ideologică în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea; Thomas Mann. Ruptura faustică dintre suflet și spirit; Despre anarhetipuri; Arhetip, anarhetip, eschatip –*, însoțite, la final, de 30 de *Planșe*.

În ceea ce ne privește, dincolo de eleganța intelectuală a demersului analist, ne-a captat atenția într-o mai mare măsură eșafodajul teoretic construit de teoreticianul clujean. De o deosebită importanță sînt precizările metodologice și premisele prezentate cu scopul de a evidenția specificitatea demersului comparatist practicat.

Introducerea (Competențele și limitele comparatismului) este edificatoare pentru înțelegerea provocărilor contemporane la care este supusă literatura comparată: “Astăzi, literatura comparată se deschide în egală măsură către mitologie, teologie și istoria religiilor, filosofie, metafizică și istoria ideilor, psihologie, psihanaliză și psihocritică, sociologie, istorie, ideologie și politologie, studii culturale și istoria mentalităților, arte plastice, muzică, film, media ș.a.m.d. Ea este multidisciplinară, abordînd mai multe domenii ale culturii, interdisciplinară, întrucît importă și adaptează în scopul propriilor analize metode și hermenutici provenind din toate aceste domenii, și transdisciplinară, deoarece adeseori obiectul decantat prin demersul comparatist iese în afara unuia sau altuia dintre domenii, inclusiv în afara literaturii, definind un invariant cultural autonom, cu funcții de relaționare extraordinar de extinse, ce funcționează ca o adevărată interfață între celelalte domenii” (p. 5).

Corin Braga nu ezită să evidențieze situația ingrătă în care se află comparatistul datorită pluridisciplinarității reclamate de comparatismul contemporan, aceea de a nu fi specialist în unul dintre domeniile menționate, ci în toate: “Din moment ce domeniile parcurse refuză fiecare, cu orgoliul autohtoniei, să îi acorde validarea, singurul loc unde specificul comparatist rămîne a fi căutat este în chiar condiția de «cercetător-călător»” (p. 8). Dar vocația și competența “specifice literaturii comparate sînt [...] conexiunile, relațiile și influențele între culturi, epoci, curente și domenii”. “[În definițiile actuale, ea [literatura comparată] a căpătat o altă amploare, dublînd cercetările genetice cu cele tipologice. În acest sens, scopul comparatismului (sau unul dintre scopurile sale) este cercetarea și degajarea invarianțelor, a arhetipurilor culturale, a miturilor, temelor simbolurilor, personajelor și scenariilor recurente, care trec dintr-o cultură în alta, care au o existență ce transcende frontierele unei epoci sau ale unui domeniu” (p. 9) – de aici ideea și necesitatea instaurării arhetipologiei ca metodă comparatistă.

Se poate lesne observa că demersul de față asumă ideea că interesul comparatismului se îndreaptă în direcția abordării morfologiei culturale (înțeleasă diferit de cea practică de Frobenius sau Spengler), la cel mai general nivel, al paradigmatelor, al marilor configurații, cercetarea de față nemaifiind “substanțialistă și reificantă, ci funcționalistă și relațională”

(p. 274). De asemenea, comparatismul trebuie să înglobeze practicile care abordează imaginarul, instrument prin care se construiește și experimentează diferitele noastre identități sau fațete, și care poate fi considerat și instrument de deconstrucție a unui subiect unic, dar și de reconstrucție a unui suprasubiect sau a unui subiect multiplu funcțional (p. 249). Acesta este contextul în care Corin Braga introduce cele trei concepte tipologice: *arhetip*, *anarhetip* și *eschatip*.

În privința *arhetipului*, teoreticianul clujean distinge încă din *10 studii de arhetipologie* trei mari sensuri: unul metafizic (în descendență platoniciană), unul psihologic (de origine jungiană) și unul cultural (în direcția *topoi*-lor lui Ernst Robert Curtius). Arhetipul constituie un instrument în practica studiilor culturale, în timp ce structura arhetipală definește “o structură care se organizează în funcție de un model unitar și centrat” (p. 275). Dat fiind caracterul cuantificabil, prezent într-o serie de opere, se poate vorbi despre un tipar; așadar este justificată imaginarea unui scenariu arhetipal care să cuprindă *Odiseea* din *Ulise* (Joyce) sau *Cartea Facerii* din *Iosif și frații săi* (Mann), după modelul lui Frye, care identifică în Biblie “marele cod” al literaturii. Operele arhetipale ar fi, deci, acele opere care sînt “construite în funcție de o schemă explicativă unitară, indiferent de natura și de sorgintea acestei scheme. Un text arhetipal poate fi «rezumat» în câteva cuvinte sau fraze, rezumarea conștind tocmai în identificarea scenariului unificator” (p. 276).

Anarhetipul este un concept născut în contextul analizei operelor de artă în care nu acționează ceea ce este descris prin arhetip, *pattern* (arhetip înțeles la nivel cultural, ca invariant artistic), model recurent, *topos* sau *locus*, și nu în sens filosofic, psihologic sau antropologic. Acest concept traduce existența unor structuri atipice acolo unde nu este vizibilă decît lipsa de structură. Elaborarea lui pornește de la observația operelor de artă care “rezonează” cu subiectul multiplu și descentrat, “în care modelul arhetipal este suspendat” (p. 250), mai exact cărți care se sustrag rezumării într-o frază, a căror substanță se comportă anarhic, anarhetipic (termen preluat de la filosoful bulgar Boyan Manchev, care identifică un *mimesis* an-arhetipic, opus artei care reflectă ideile, arhetipurile, p. 270).

Anarhetipul este, așadar, un “arhetip sfărîmat, un arhetip în care centrul de sens, logosul operei, a fost pulverizat” (p. 250), ce marchează un segment consistent din istoria culturii europene, cadru în care putem delimita o “linie alternativă de opere în care nu mai apare un scenariu unificator, [...] opere al căror principiu de construcție ar fi un anarhetip” (p. 251). Dacă arhetipul poate fi imaginat ca un schelet, o structură stabilă, anarhetipul reprezintă un schelet atipic, o “creatură nevertebrată”; anarhetipul este, în plan literar, o masă narativă rezultată din devertebrări: exemplar este *Măgarul de aur* al lui Apuleius, unde pe firul narativ principal sînt grefate o serie de povestiri divergente în aparență, care nu intră strict în logica epică.

Braga identifică trei mari categorii de “corpuri anarhetipale”: romanele Antichității tîrzii (alexandrine, romane de călătorii imaginare, de invenții mitologice), romanele cavaleriești ale Renașterii (de la *Amadis de Gaula* la *Don Quijote*) și călătoriile extraordinare (ale secolelor 16-18). Potrivit lui Braga, în istoria literaturii mai putem identifica modele anarhetipale și în epoca modernă: *În căutarea timpului pierdut* (Proust), *Veghea lui Finnegan* (Joyce), *Smulgătorul de inimi* (Vian), *V* (Pynchon) ș.a., iar la noi *Exuvii* (Popescu), *Orbitor* (Cărtărescu) – opere în care la suprafață “resortul anarhetipului pare să fie alergia față de schemele sau «locurile bătute» și, în primul rînd, față de locul comun prin excelență: scenariul, povestea” (p. 254). Importantă, din punctul nostru de vedere, este și acoperirea de către acest concept a operelor cinematografice aparținînd lui Fellini, Bergman sau Tarkovski (p. 281).

Eschatipul, concept complementar celui de arhetip, desemnează orientarea teleologică a scrierilor care nu pornesc de la un arhetip, tinzînd “să se organizeze abia către sfîrșitul existenței lor”. Exemplar pentru acest tip este ciclul romanelor Mesei Rotunde, unde simbolul Graalului ajunge să polarizeze “atenția epică” într-un stadiu tîrziu; aceste romane ne apar ca “o suită de încercări narative care reiau mereu tentativa de a da o finalitate aventurii, de a găsi un punct de boltă schemei epice. Din cauza aceasta, ele lasă impresia unui haos narativ, a unui labirint de întîmplări” (p. 283).

Arhetipul și eschatipul reprezintă două configurații opuse simetric, deosebindu-se de anarhetip, prin existența unui scenariu unic, a unui mesaj unificator și centralizator, avînd ca element fundamental de diferențiere locul ocupat, “în evoluția interioară a acestor opere sau corpusuri de opere, de către scenariul organizator. Cînd acest scenariu se situează în momentul originar, generator, corpusul respectiv se dezvoltă arhetipal; cînd el rezultă abia în final, rezumator și teleologic, corpusul este eschatipic” (p. 284). Aceste tipologii (arhetipală și eschatipală) pot fi ilustrate în paralel, potrivit lui Corin Braga, de literatura șamanică.

Volumul de față, anticipat de studiile și articolele menționate mai sus, se dovedește a fi deosebit de captivant, solid argumentat și atent structurat, cu o bibliografie impresionantă: una dintre aparițiile editoriale cele mai serioase ale anului 2006.

Cătălin Constantinescu

Shifts of Power in the (Re-)Making of Cultural Identity

Elena-Brîndușa Steiciuc, *Horizons et identités francophones*, Suceava, Editura Universității din Suceava, 2006, 261 p.

The latest book signed by Professor Elena-Brîndușa Steiciuc (University of Suceava), called *Horizons et identités francophones* (*Horizons and Identities of the French-Speaking World*) and published with a foreword by the reputed Professor Irina Mavrodin confirms the author’s loyalty to older cultural and literary interests. For, besides “classic” topics – the 19-th century French Romanticism or the Enlightenment –, her former works have approached writers, themes and socio-political issues from remote cultural areas of the French-speaking world, such as Maghrib and Quebec.

During the months preceding the French-speaking World Summit organized at Bucharest in September 2006, there appeared a tendency to question the place of such peoples as the Romanians among the genuine French-speaking communities. By indirectly providing pertinent answers to such (partly justified) questions, the volume signed by Brîndușa Steiciuc (actually a collection of articles and papers presented at various conferences) is destined to remove potential doubts. In the economy of the book, Romanian writers of French expression, such as Marthe Bibesco or Oana Orlea, feel comfortable among French, Maghribian, Canadian and even Antilles literary authors: from a cultural point of view at least, Romania seems to fit quite adequately in the French-speaking world, all the more so as the French-speaking world itself, as revealed to the reader by the author, is far from being monolithic and homogeneous; on the contrary, it proves a complex mosaic of “identities” and “horizons”. The use of one and the same language – French – in

literature, and sometimes in everyday communication, is not able, by itself, to reduce diversity or to level cultural “horizons”. To provide a synthetic view of so different cultural spaces, the author needed a much larger perspective than that usually required for the proper analysis of literary texts, including a thorough knowledge of both current and older political issues, of traditional institutions, of colonial history and emigration trends of the latest decades, of ethno-psychology. This – let’s call it – “anthropological” perspective, fully assumed by the author of *Horizons et identités francophones*, meets the requirements of both comparative literature and cultural critique.

Besides, the French-speaking world gradually reveals itself, through the writers’ endeavour, as a field of permanent change; “identities” and “horizons” equally are reconfigured, due to the general technological progress and to mass communication – a modern type of acculturation. The metaphor of the desert in *Timimoun*, a novel by Rachid Boudjera, conveys an accurate image of this changing world: relentless movement reshaping the “desert” landscape, impossible to be seized in a passive map representation. The desert, archetypal refuge for the runaways and ascetics, is no longer a hermetically closed space to the outer world: alarming radio news reach the character-narrator of the novel beyond the large stretch of sand, condemning him to painful knowledge – once fallen, man lost the right to peaceful, slumberous ignorance: « Malheureusement, cet isolement dans le Sahara n’est pas une solution et le narrateur finira par s’en rendre compte, à la fin de son périple. Au début, en arrivant dans le désert, il croit entrer dans un tout autre ordre des choses... » (p. 27).

Different as they are, and often far-off in space, most of the writers of the French-speaking world here approached depict either the birth of cultural identity (of the Quebecois, of the modern Romanians), or the characters’ awakening to cultural self-awareness, due to the contact with the “other” (change of the scenery, access to information through education, mass media & c. The author also underlines the increased number and role of recent translations, as well as their importance in the communication between cultures), or as a consequence of traumatizing experiences (such as the loss of the dear ones, war & c.), that usually entails the questioning of tradition or, at least, of the status quo.

Thus, we come to *power*: the theme common to the present issue of the “Acta Iassyensia Comparationis” literary journal. The changing world imposes a transfer of focus and of power, so that spaces as different as Maghrib and Quebec might share cultural experiences, such as the abandon of a patriarchal existence, in favour of a new, emancipated way of life; the Old World myth of rebirth has as a counterpart in the New World the myth of foundation, i.e. the making of Quebec. Though the assessment of the patriarchal way of life is fulfilled differently – in anger, by the Maghribian woman, a captive within the confines of the domestic space; with nostalgia, by the French Canadian who comes eventually to favour culture over nature, the sophistication of the urban and industrial world over the simple felicity of the countryside –, a thematic continuity is often underlined by the author of *Horizons et identités francophones*.

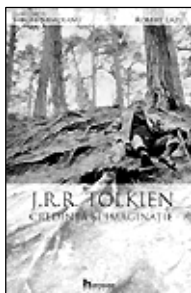
The book signed by Elena-Brândușa Steiciuc is, last but not least, an introduction to French literatures beyond France, less familiar to the Romanian reader than the writings of Balzac or Proust. From this point of view too, we consider it a work both useful and highly interesting, we salute its publication, and wait for the announced *Petite anthologie de littérature maghrébine*.

Ana-Maria Ștefan

J.R.R. Tolkien: Credință și imaginație

Virgil Nemoianu & Robert Lazu (coord.), *J.R.R. Tolkien: Credință și imaginație*, Arad, Editura Hartmann, 2005, 286 p.

După volumul *Înțelepciunea calmă* (2002), profesorul Virgil Nemoianu și colaboratorul său Robert Lazu reușesc să-l aducă din nou pe J.R.R. Tolkien în atenția publicului din România. *J.R.R. Tolkien: Credință și imaginație* este o culegere care conține analize ale operei lui Tolkien redactate de critici competenți din Statele Unite ale Americii, din Australia, Anglia, Austria, Polonia și, nu în ultimul rând, din România; ei sunt: Virgil Nemoianu, Bradley J. Birzer, Michael Waldstein, Andrew Nimmo, Joseph Pearce, Stratford Caldecott, Pr. Wilhelm Dancă, Christopher Garbowski, Györfi-Deák György și Robert Lazu.

Cartea este structurată în trei mari secțiuni, prefațate de „Marele Tolkien”, un text semnat de Virgil Nemoianu. Prima secțiune, intitulată „*Tolkien între Părinții și Doctorii Bisericii*”, cuprinde trei studii: „*Har și voință în legendarium-ul lui Tolkien. O abordare augustiniană*”, de Bradley J. Birzer (cercetătorul american ne arată cum fiecare cetate de care vorbește Sfântul Augustin în celebra sa lucrare *De Civitate Dei* are un corespondent în opera scriitorului britanic: Cetatea Diavolului ↔ Morgoth și apoi, după moartea acestuia, Sauron; Cetatea Omului ↔ Saruman și Turnul său din Orthanc; Cetatea lui Dumnezeu ↔ Frăția Inelului); două articole care abordează opera lui Tolkien din perspectiva Sf. Thoma d’Aquino – Michael Waldstein propune o discuție „despre frumusețe”, iar Andrew Nimmo încearcă (și opinăm că reușește) să identifice în *Stăpânul inelelor* „stările naturii umane”.

A doua secțiune stă sub semnul „*Maeștrilor interpretării*”. În „*Individ și comunitate în Pământul de Mijloc al lui Tolkien*”, Joseph Pearce, un bun cunoscător al operei lui Tolkien, subliniază convingător importanța „principiilor spirituale” slujite de scrierile acestuia: umilința și egalitatea. „*Stăpânul și stăpâna inelelor: Tănuita prezență a catolicismului în romanul The Lord of the Rings a lui J.R.R. Tolkien*” de Stratford Caldecott se întemeiază pe declarația făcută de scriitor despre opera sa capitală: *Stăpânul inelelor* „este o lucrare fundamental religioasă și catolică” (p. 152). În *Stăpânul inelelor* sunt identificate trei modele de reprezentare a „Doamnei noastre” (a Fecioarei Maria): 1) „umilința”; 2) întruparea în două personaje feminine, Galadriel și Elbereth („Regina Stelelor”); 3) simbolul luminii („Darul de bun rămas dăruit de Galadriel lui Frodo este o sticlă de cristal care conține lumina Luceafărului de dimineață”, p. 109). În „*Sacru, magie și definiții ale omului în cultura contemporană cu referire la Stăpânul inelelor*”, Pr. Wilhelm Dancă (un nume cunoscut în peisajul cultural al Iașului) se ocupă de recunoașterea de care s-a bucurat trilogia lui J.R.R. Tolkien după ecranizarea ei (sub forma unei superproducții) de către regizorul Peter Jackson.

Ultima secțiune (cea mai amplă: aproape 150 de pagini, adică jumătate din volum!) se intitulează „*Lecturi mito-simbolice*”. În „*Pământul de Mijloc al lui J.R.R. Tolkien: Componenta dialogică a creației unui mit modern*”, polonezul Christopher Garbowski se ocupă de doi termeni semnificativi pentru concepția artistică a lui Tolkien: *sub-creația* și *eucatastrofa*. Menționând faptul că Tolkien făcea distincția clară între valori și moravuri, autorul enumeră câteva valori desemnate ca fiind cele mai importante: curajul, prietenia, încrederea, umilința și dragostea prietenească. Spre deosebire de ceilalți colaboratori, care au urmărit anumite teme specifice ori au comparat cărțile lui J.R.R. Tolkien cu operele altor scriitori, Györfi-Deák György se concentrează (cu aplicație și vervă stilistică) asupra unui

singur personaj: „Regele Urs”, Beorn, care, „voluminos și brutal, [...] n-are nimic din stăpânirea de sine a vrăjitorilor, din înțelepciunea și forța lăuntrică a nemuritorilor elfi, din îndemânarea și tenacitatea piticilor”; „amintit doar în treacăt în trilogia *Stăpânul inelelor*”, el ține însă în mâinile lui „soarta bătăliei finale din romanul *O poveste cu un hobbit*” (p. 155). Ultima secțiune se încheie cu impresionantul demers științific realizat de Robert Lazu, „*Imagini și simboluri în opera lui J.R.R. Tolkien. O ipoteză teologică*”, unde se arată rosturile operei tolkieniene. După prezentarea diverselor metode care pot fi folosite în acest demers, dar și a teoreticienilor care le-au propus (Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, Nicolae Balotă), cercetătorul face o prezentare a „Pământului de Mijloc între infern și paradis” (prin exemple bine documentate, se argumentează că Tolkien a fost influențat de vechi descrieri ale celor două țărâmurii) și evidențiază treptele inițierii pe care Eroul trebuie să le urce: „în burta balaurului”, „moarte(a) rituală și înviere(a) mistică”.

J.R.R. Tolkien: Credință și imaginație este rezultatul admirabil al conlucrării unor personalități remarcabile, pasionate de magul-povestitor din Oxford, și se constituie într-o caldă pledoarie pentru citirea atentă a operei acestuia. Dincolo de calitățile sale intrinseci, volumul se impune și ca reper important într-o bibliografie secundară Tolkien încă destul de sumară pe teritoriul limbii române.

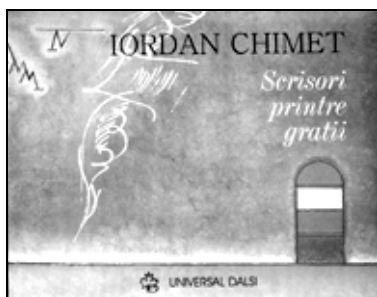
Eva-Claudia Damian

The Power and the Strength: The Code of the Musketeers in the Age of Totalitarianism

Iordan Chimet, *Scrisori printre gratii (Letters Smuggled through the Bars)*, București, Editura Universal Dalsi, 2004, 89 p.

Iordan Chimet, *Cartea prietenilor mei (My Friends' Book)*, București, Editura Universal Dalsi, 2005, 279 p.

Iordan Chimet, *Cartea prietenilor mei (My Friends' Book)*, vol. II: *Căderea cortinei (The Final Curtain)*, București, Editura Universal Dalsi, 2006, 296 p.

With the constant complicity and support of the Universal Dalsi Publishing House (represented by its manager, Maria Marian, a longtime friend of the author), Iordan Chimet (1924-2006) achieved (with panache, as he always did) the last (but probably the dearest – because the most personal) of his vast, generous and so powerful editorial projects. Although rather frail in his early eighties, he fought (with admirable stamina and determination) his physical limitations and the merciless ticking of his biological clock: he felt that he *had* to perform a last duty of honour, he *had* to close (on his own terms) the circle of his life. *Scrisori printre gratii (Letters Smuggled through the Bars)* and the two volumes entitled *Cartea prietenilor mei (My Friends' Book) I & II* reveal an underlying

sense of closure, whose inherent melancholy exalts, by contrast (like a discreet, low-key jewel setting), the sparkle, the thrill, the complete joy of the friendships and camaraderies evoked with the deepest affection, respect and gratitude. As it happened, Iordan Chimet could not possibly stay to see *My Friends' Book II* published (all he had the time to do was to dictate its plan to the editor, on the phone). Perhaps his innate modesty, his self-effacing personality made him effectively avoid the limelight, since he seems much more present in this particular book than in the preceding two starring his various friends and acquaintances. Or perhaps (as Vasile Igna suggests in his introduction) he just thought it more appropriate to watch over the book from above, after joining forever his oldest and closest friends: Camil Baciu and Gheorghe Ursu.

In *Scrisori printre gratii (Letters Smuggled through the Bars)* we can read part of the clandestine correspondence that Iordan Chimet started in the early 1970s (during the so-called – and very illusory – *Relaxation*) with prestigious writers such as Odysseas Elytis, Michael Ende, Claude Aveline, Maurice Carême, Luigi Santucci, Emilio Breda, Ernest Callenbach. As the anthologist explains in his foreword, most of the letters in question (containing written messages, but also drawings and sketches – that are selectively published in the book) were literally smuggled to and from correspondents abroad, because the communist regime would not allow a Romanian citizen (much less a *difficult*, potentially subversive, Romanian citizen like Iordan Chimet!) get in touch with foreign people, except under the strict control of the political police, the much-feared *Securitate*. The “carrier pigeons”, the “postmen” transporting those letters, in spite of all interdictions, were Romanians or foreigners, people of good will who generously accepted the task; they took many considerable risks and most of the times (because *there were* failures too!) they succeeded in making the tyrannical surveillance (and the Iron Curtain) ineffective.

Cartea prietenilor mei (My Friends' Book) of 2005 is a thorough collection of articles (several of which are – slightly or more substantially – revised versions of materials previously published in volumes or periodicals), representing vibrant literary portraits and affectionate memories of Chimet's: 1) “home friends” (Nicolae Steinhardt, George Tomaziu, Margareta Sterian, Alfred Kittner, George Ciorănescu; Done Stan – whose elegant, inspired drawings appear on the covers of many books published by Iordan Chimet, including the three ones commented on here; all those close and dear mentioned in the essay „*To Be or Not to Be*... *a Jewish Writer*”; all those fitting the description given in „*The Man Who Says NO*” – i.e. the one who, no matter what, keeps saying „*no*” to dishonesty and treason, to opportunism, to all kinds of perfidious temptations, as well as to terrible threats and cruelty, and to the crushing power of the „Leviathan state”); 2) “friends from the Old World” (“Claude Aveline, the good gentleman”; Lütfi Özkök, Jean Picart Le Doux, Massin; Odysseas Elytis, Adolf Muschg; an... institution: I.J.B., the *International Jugendbibliothek* of Munich); 3) two “friends of Imaginaria”, Eugen Ionescu and Jorge Luis Borges, Chimet the juror's favourites for the 1986 Neustadt Prize; 4) “friends from the New World”: Latin-American painters and graphic artists that Chimet had already paid homage to in his 1984 monumental (and lavishly illustrated) anthology *America latină. Sugestii pentru o galerie sentimentală (Latin America. Suggestions for a Sentimental Gallery)* – Matta, Jorge Camacho, Raúl Soldi, Wilfredo Lam, Rubem Valentim, Juan Soriano and twelve others (among whom Norah Borges, J.L.B.'s sister, a delicate fantast living on a dreamy planet of Innocence). The book concludes with “*The Final Curtain*”, a small, sad (and somehow presentimental) chapter built around the *loss* theme and comprising brief heart-felt farewells said to (or compassionate notes sent to the relatives of) some friends departed in the 1990s:

ACTA IASSYENSIA COMPARATIONIS 4/2006
COMENTARII ȘI RECENZII

George Tomaziu, Eugen Drăgulescu, Ion Jianu, Claude Aveline, Odysseas Elytis, Michael Ende, Raúl Soldi, Norah Borges, Nikos (Nicolae) Carandino, Ștefan Munteanu, Freddy (Alfred) Kittner, Ivar Ivask, Jean Charlot, Jorge Pérez Román, Irina Simu...

Cartea prietenilor mei. Căderea cortinei (My Friends' Book. The Final Curtain) is entirely dedicated to the "wild", idealistic, perfectionist trio formed in the early 1940s and never dissolved (by any life's predicament, by persecution, by the oppressive power – not even by death): Camil (Camillo) Baciú, Iordan (Dan) Chimet, Gheorghe (Babu) Ursu. "The three musketeers", as they used to call themselves, are presented to the public from three correlative perspectives projected by: 1) personal letters sent to each other; 2) poetry, literary prose or essays they wrote; 3) nostalgic and very touching recollections of them, signed by (other) friends and family. The resulting portraits are very compelling and certain passages have a haunting quality. One cannot remain indifferent while reading (directly or between the lines) about the tribulations the three (once serene and dashing) *knights* went through, about the grim turns of events in their lives: Babu's absurd and tragic death inflicted by sadistic torturers in prison (following an abject – and gratuitous – denounce, since Babu had never hurt anyone); Camillo's unrest, frustration and, sometimes, sense of helplessness while living in a splendid, safe, but *foreign* country, miles and miles away (and a Valley of Mourning apart) from *home*, from the dear ones that might have needed him; Dan's dignified (and almost saintly) acceptance of all the hardships and humiliations cynically and systematically "administered" (for many years – decades! – in a row), by the communist authorities, for the outrageous, unpardonable fault of having (and professing) a conscience and moral rectitude. Apparently doomed to destruction, the three friends opposed fiercely (together and individually also) the malefic star that ruined their lives, but could not break their spirit. In spite of all challenges, in spite of all kinds of suffering they had to face, the three musketeers never ceased to fight, never gave up their code of honour and never surrendered; and they prevailed. Their greatest talent (and, ultimately, their exemplary accomplishment), that attests them as glorious *victors*, was their extraordinary capacity of keeping their minds free, their hearts and souls pure, full of love and devotion. They always remained true to themselves (and to each other), they always kept their strong belief in high values, in justice, in truth, in the beauty of human nature, in the beauty of this world.

"*A doua meditație a peștișorului Baltazar pe malul Dunării*" ("The Second Meditation of Baltazar, the Little Fish, on the Bank of the Danube"), the epilogue to Iordan Chimet's posthumous book, not only echoes and concludes, in a melancholic key, "*Lamento pentru peștișorul Balthazar*" ("*A Lament for Balthazar, the Little Fish*"), first published (as "children's literature"!) by Chimet in 1968, but also conveys a testamentary message that the last of the musketeers, already prepared for the Great Departure, leaves behind: "înotați și voi, pruncii mei bălai, în larg, pe urmele prietenului nostru pe veci, peștișorul Baltazar" ("you too, my fair children, go swimming far and away, following Baltazar, the little fish, our friend for ever"). Waving good-bye, the humble, kind, but unyielding apostle of love and innocence joins his fearless knightly shadow (or avatar) and plunges into the river – the majestic Danube contemplated in their youth by the three musketeers of Galați; the tempestuous and unpredictable river of life; the gloomy river flowing towards the Other World ("oriunde plec mă regăsesc pe mine" / "anywhere I go, I find myself", he says beforehand, self-reassuringly). May he have a smooth and safe journey, may he be finally at peace. His work on earth has been successfully completed.

Mihaela Cernăuți-Gorodețchi